

TÜRKİYE'DE KORUMA ALANI STATÜLERİ

Gülhan BADUR ÖZDEN

Dr. Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, Araştırma Şube Müdürü,
Ceyhun Atuf Kansu Cad. No: 102 06550 Balgat ANKARA
gulhanbozden@yahoo.com

ÖZET

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de gelişen teknoloji ve artan nüfusla birlikte doğal ve kültürel alanlarda tahribat hızlanmıştır. Bu alanların ölçsüz kullanım nedeniyle yok olmasını önlemek, devamlılığını sağlayarak nesiller boyunca muhafaza edebilmek amacıyla çeşitli koruma önlemlerine başvurulmuştur. Çeşitli kriterler geliştirilerek, yasal düzenlemeler getirilmesi, korunan alanların farklı koruma statüleri altında toplanması bu amaçla olmuştur. Bu bildiri de koruma statülerinin başlıcaları ve ilan kriterleri hakkında bilgi sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Korunan Alanlar, Milli Park, Tabiat Alanı, Özel Çevre Koruma Alanı

PROTECTED AREAS STATUES IN TURKEY

ABSTRACT

The distruction of natural and culturals areas increased according to technological progress and population growth in Turkey parallel to the world. Some precautions formed to impede the excessive usage of these areas and to ensure the sustainable preservation throughout the generations. They have been categorized in different protection statues according to various criterias and legal regulations formed for this goal. This paper introduces information about the main protection statues and their announcement criterias.

Keywords: Protected Areas, National Park, Natural Area, Special Protected Areas

GİRİŞ

Binlerce yıllık uygarlık tarihinde, insanın doğrudan veya doğayla birlikte yarattığı ve bugün "kültürel ve doğal miras" olarak adlandırılan değerlerin korunması, çağımızda insanlığın ortak bir sorunu olarak kabul edilmiştir. Dünyadaki tüm gelişmelerin yanında bu mirasın korunması, değerlendirilmesi ve tanıtılması da büyük önem taşımaktadır. Doğal ve kültürel değerler bakımından çok az ülkenin sahip olabildiği kaynağa ve biyoçeşitliliğe sahip olan ülkemizde, bu mirasın korunmasına yasalarımızda yer verilmiş; konuyla ilgili birimler oluşturulmuş, koruma giderek daha çok sayıda kurum, kuruluş ve kişiyi ilgilendiren bir olgu haline gelmiştir. Koruma sürecinin ilk ve en önemli adımı korunacak değerlerin doğru tanımlanması, tespiti ve belgelenmesidir.

Dünyada ilk olarak koruma alanları, karizmatik türler diye tanımlanan filler, kaplanlar, ayılar gibi hayvanları, olağan üstü manzaraları, jeolojik formasyonları, rekreasyonel ve tarihi alanları korumak için kurulmuşlardır. Resmi ilk koruma alanı 1861'de ABD'nin Kaliforniya eyaletinde kurulan Yosemite Milli Parkı'dır.

Koruma alanı kavramını genel çerçevede, "Alandaki kara veya deniz bitkilerinin ve hayvanlarının kullanılmasının hukuki tedbirlerle sınırlandırıldığı, alan kullanım kararlarının yasalarla kontrol edildiği bölgelerdir." diye tanımlanabilir.

ÜLKEMİZDE KORUMA STATÜLERİ

Ülkemizde farklı mevzuatlarla birbirinden bağımsız olan kamu kurum ve kuruluşlarının yetki ve sorumluluğunda çeşitli koruma statüleri bulunmaktadır. Bunlar arasında milli parkları, tabiat parklarını, tabiatı koruma alanlarını, sit alanlarını, özel çevre koruma alanlarını sayabiliriz. Bu statülerin tanımları ve ilan kriterleri, korunan alanlarda yetki ve sorumluluğu olan kuruluşlar aşağıda sıralanmaktadır:

1. 2873 Milli Parklar Kanunu Çerçevesinde

1.1. Milli park: 11.08.1983 tarih ve 18132 sayılı resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu'nda "bilimsel ve estetik bakımdan, milli ve milletler arası ender bulunan, tabii ve kültürel kaynak değerleriyle koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip tabiat parçaları" olarak tanımlanmıştır.

Milli Park kriterleri:

1. Tabii ve kültürel kaynak değeri ile rekreasyonel potansiyeli; milli ve milletler arası seviyede özellik ve önem taşımalıdır.
2. Kaynak değerleri gelecek nesillerin miras olarak devralacakları ve sahip olmaktan gurur duyacakları seviyede olmalıdır.
3. Kaynak değeri tahrip olmamış veya teknik ve idari müdahalelerle ıslah edilebilir durumda olmalıdır.
4. Saha büyüklüğü kaynak değerleri yoğunluğu yönünden özel haller ve adalar dışında en az 1000 hektar olmalı ve bu alan bütünüyle koruma ağırlıklı zonlardan meydana gelmelidir. İdari ve turistik amaçlı geliştirme alanları bu asgari saha büyüklüğünün dışındadır.

1.2.Tabiat Parkları: "Bitki örtüsü ve yaban hayatı özelliğine sahip manzara büyüklüğü içinde halkın dinlenme eğlenmesine uygun tabiat parçaları" olarak tanımlanmıştır.

Tabiat Parkı kriterleri:

1. Milli ve bölge seviyesinde üstün tabii fizyocoğrafik yapıya, bitki örtüsü ve yaban hayatı özelliklerine ve manzara güzellikleri ile rekreasyon potansiyeline sahip olmalıdır.
2. Kaynak ve manzara bütünlüğü sağlayacak yeterli büyüklükte olmalıdır.
3. Bilhassa açık hava rekreasyonu yönünden farklı ve zengin bir potansiyele sahip olmalıdır.
4. Mahalli örf ve adetlerin, geleneksel arazi kullanma düzeninin ve kültürel manzaraların ilgi çeken özelliklerini de ihtiva edebilmelidir.
5. Devlet mülkiyetinde olmalıdır.

1.3.Tabiatı Koruma Alanları: "Bilim ve eğitim bakımından önem taşıyan, nadir, tehlikeye maruz veya kaybolmaya yüz tutmuş ekosistemler, türler ve tabii olayların meydana getirdiği seçkin örnekleri ifade eden ve mutlak korunması gerekli olup, sadece bilim ve eğitim amaçlarıyla kullanılmak üzere ayrılmış tabiat parçaları" olarak tanımlanmıştır.

Tabiatı Koruma Alanları kriterleri,

1. Milli ve milletler arası seviyede tipik, emsalsiz, nadir, tehlikeye maruz veya kaybolmaya yüz tutmuş ekosistemler, türler ve tabii olayların meydana getirdiği veya gizlediği tabii ve geleneksel arazi kullanım şekillerine ait örnekleri barındırmalıdır.
2. Genellikle hassas ekosistemlere, habitatlara veya hayat şekillerine, biyolojik veya jeolojik önemli çeşitliliklere, zengin genetik kaynaklara sahip olmalıdır.
3. Bu özellikleri ve farklılıkları; bilim, eğitim, araştırma kurumları veya ilgili kuruluşlar tarafından tespit edilmiş olmalıdır.
4. Saha büyüklüğü, korunması gereken değerlerin hayatlarını uzun süreli olarak devam ettirmelerine yeterli olmalıdır.
5. Devletin mülkiyetinde olmalıdır.

1.4.Tabiat Anıtı: Tabiat ve tabiat olaylarının meydana getirdiği özelliklere ve bilimsel değerlere sahip ve milli park esasları dahilinde korunan tabiat parçalarıdır. Halen ülkemizde 33 Milli Park, 35 Tabiatı Koruma Alanı, 17 Tabiat Parkı, 89 Tabiat bulunmaktadır. Bu alanlar hektar olarak 686631 ha Milli Park, 69505 ha Tabiat Parkı, 85024 ha Tabiatı Koruma Alanı, 464 ha Tabiat Anıtı olup toplamda 839624 ha alanı kaplamaktadır.

2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ve 6831 sayılı Orman Kanununun 25. maddesine göre düzenlenen Milli Parklar Yönetmeliğine göre yukarıda anlatılan alanlarda, yönetmeliğin yayımlandığı 12.12.1986 yılında Tarım Orman ve Köyşleri Bakanlığı , 1991 yılından sonra Orman Bakanlığı ve bakanlıkların birleşmesi ile 08.05.2003' den itibaren Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü yetkilidir.

2. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu Çerçevesinde

2.1. Sit: Farklı koruma statüleri konusunda yetkili olan diğer bir bakanlık da Kültür ve Turizm Bakanlığıdır. 21.07.1983 tarih ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda bir koruma alanı statüsü olan sit ifadesinin Latince "situs", İngilizce "site" kelimelerinden alıntı olduğunu ve tarihi nitelik taşıyan alan, abide ve olayların geçtiği yerleri belirtmek için kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu kanundaki tanımlara göre; sit "tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alandır."

2.2. Kültür Varlıkları:"Tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır."

2.3. Tabiat Varlıkları: Jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerlerdir.2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununa dayanarak hazırlanan ve 10.12.1987 tarih ve 19660 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelikte de sit alanları; kentsel sit, arkeolojik sit, tarihi sit, tabii sit olarak kendi içinde ayrılmıştır. Yine 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununa göre düzenlenen Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Koruma Kurulları Yönetmeliği (30.1.1989 tarih, 20065 sayılı Resmi Gazete) bu alanlar hakkında her türlü kullanım kararını belirlemekle görevlendirilmiştir.

3.Özel Çevre Koruma Bölgeleri

Yukarıda sözü edilen alanlara ilave olarak diğer bir koruma statüsü de Özel Çevre Koruma Bölgeleridir. Bölgesel düzeyde koruma alanları konusunda uluslararası işbirliğini amaçlayan, Akdeniz'de biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik çalışmalar 16.2.1976 tarihinde Barselona'da imzalanan "Akdeniz'in Kirliliđe Karşı Korunması Sözleşmesinin " eki protokollerden olan "Biyoçeşitlilik ve Akdeniz'de Özel Koruma Alanlarına İlişkin Protokol" çerçevesinde sürdürülmektedir. Taraf ülkeler tarafından 1982 yılında imzalanan protokol 26 Mart 1986 yılında yürürlüğe girmiştir. 1995 yılında yenilenen protokol Bakanlar Kurulunca kabul edilerek son haliyle 22 Ağustos 2002 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Söz konusu protokole ve 2872 sayılı Çevre Kanununun 9. maddesinde yer alan "Bakanlar Kurulu, ülke ve dünya ölçeğinde ekolojik öneme haiz olan, çevre kirlenme ve bozulmalarına duyarlı alanların, tabii güzelliklerinin ileriki nesillere ulaşmasını emniyet altına almak üzere, gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi amacıyla Özel Çevre Koruma Bölgesi tespit ve ilan etmeye, bu alanlarda uygulanacak koruma ve kullanma esasları ile plan ve projelerin hangi Bakanlıkça yürütüleceğini belirlemeye haizdir" hükmü gereğince 13.11.1989 tarih 20341 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 383 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı kurulmuştur. Bu kararnamede Özel Çevre Koruma Bölgesi tespit ve ilan edilecek alanlarda "Bölgelerin sahip olduğu çevre değerlerinin korunması, mevcut çevre sorunlarının giderilmesi için tüm tedbirleri almak, bu alanların koruma kullanma esaslarını belirlemek, her ölçekteki imar planlarını yapmak, onaylamak ve gerektiğinde re'sen onaylamak yetki ve görevi" Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığına verilmiştir. 1989 yılında Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı 09.08.1991 tarihinden itibaren Çevre Bakanlığına 08.05.2003 tarih ve 25102 sayılı Resmi Gazetede bakanlıkların birleşmesi kararını yayınlanması ile de Çevre ve Orman Bakanlığına bağlı olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Ülkemizde Özel Çevre Koruma Bölgesi ilanı, yerinde yapılan incelemeler ve değerlendirmelerin ardından Çevre ve Orman Bakanının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile olmaktadır. İncelemelerde Akdeniz'de denizsel ve kıyısız alanların seçimi ve kurulması hususunda hazırlanan aşğıda sıralanan uluslararası kriterler dikkate alınmaktadır.

Ekolojik Kriterler: Yerel halk tarafından benimsenmesi, Doğallık, Nadirlik, Bütünsellik, Üretkenlik, Yararlanma imkanı, Türlerin bağımlılığı

Sosyal Kriterler: Çeşitlilik, Kamu sağlığı, Rekreasyon, Kültür, Tarih, Arkeoloji, Estetik, Eğitim, Araştırma

Ekonomik Kriterler: Ticari türlerin önemi, Balıkçılığın önemi, Alana yönelik doğal tehditler, Ekonomik kazanımlar

Bölgesel Kriterler: Bölgesel değer, Ulusal değer, Yerel bilinçlendirmeye katkı, Uyumlu kullanımların sunumu, Turizm

Yarar Sağlayacak Kriterler: Acillik, Boyut, Tehdit derecesi, Etkinlik, Fırsatçılık, Mevcudiyet, Onarılabilirlik

Ülkemizde halen ilan edilmiş 14 Özel Çevre Koruma Alanı bulunmaktadır. Köyceğiz-Dalyan, Datça-Bozburun, Fethiye, Gökova, Göcek, Patara, Belek, Göksu, Foça, Gölbaşı, Ihlara, Pamukkale, Tuz Gölü, Uzungöl olarak sıraladığımız bu alanların toplam yüz ölçümü, ülkemiz alanının % 1.55'idir. Özel Çevre Koruma Alanlarını diğer koruma statülerinden ayıran en büyük özellik, yerleşim bölgelerini de kapsamaları ve alanlarda koruma kullanma dengesi gözetilerek çevre düzeni planlarının hazırlanmasıdır.

Ramsar Alanı: 2872 sayılı Çevre Kanununun 9 uncu maddesi, Çevre Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında 443 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin ilgili maddeleri ile uygun bulunup, 17.5.1994 tarihli ve 21937 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme" (Ramsar Sözleşmesi) hükümlerine dayanılarak ilan edilen alanlardır. Bu alanlarda 2003 yılından önce Çevre Bakanlığının yetki ve sorumluluğundaki faaliyetler halen Çevre ve Orman Bakanlığı'nın yetki ve sorumluluk alanındadır. Bu yıla kadar 8 adet olan Ramsar Alanları (Sultan Sazlığı, Manyas Gölü, Seyfe Gölü, Göksu Deltası, Burdur Gölü, Kızılırmak Deltası, Uluabat Gölü, Akyatan Lagünü), 9 Şubat 2005 tarihinde ilan edilen (Yumurtalık Lagünü, Meke Maarı, Kızören Obruğu) ile 11'e ulaşmıştır. Sulak alanlar ile bu alanlarla ilişkili habitatların korunması ve akılcı kullanımı "Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği" ve "Ramsar Sözleşmesi" çerçevesinde yürütülmektedir.

Yukarıda anlatılan koruma statülerinin çeşitliliği ve yetki alanının farklılığı koruma alanlarının planlanmasında ve yönetim sistemlerinde karmaşaya neden olmaktadır. Koruma önlemlerinin kolay uygulanabilmesi, koruma-kullanma dengesinin sağlıklı kurulabilmesi için bilhassa biyoçeşitlilik açısından zengin olan doğal alanların, tek bir koruma statüsü ile tanımlanmasında ve niteliğine göre tek bir yönetim anlayışının geliştirileceği bir yapı altında toplanmasında yarar görülmektedir.

KAYNAKLAR

- UNEP, United Nations Environment Programme, Mediterranean Action Plan, Protocol Concerning Protected Areas and Biological Diversity in the Mediterranean
- www.cevreorman.gov.tr
- www.rac-spa.org
- İlgili Resmi Gazeteler